فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال دوم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۲، پیاپی ۳
صفحات ۵۰-۲۹

توسعه کشاورزی با تأکید بر مناسبات شهر و روستا
مطالعه موردی استان آذربایجان غربی

علی اکبر تقیلو*، استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه ارومیه
عبدالله عبداللهی، استادیار گروه جغرافیای دانشگاه پیام نور واحد میاندوآب

دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۰۶/۰۴ پذیرش نهایی: ۱۳۹۲/۰۱/۲۸

چکیده

تحقیق حاضر به مطالعه توسعه کشاورزی در روستاها در ارتباط با توسعه شهرها پرداخته است. فرض کلی تحقیق این است که با رشد شهرها کشاورزی نیز در روستاهای پیرامون توسعه یافته است. هدف نوشتار حاضر ارزیابی میزان توسعه کشاورزی در شهرستانها و تبیین توسعه کشاورزی مبتنی بر روابط سازنده شهر و روستا است. جامعه مورد مطالعه شهرهای مراکز شهرستانهای استان آذربایجان غربی و جوامع روستایی پیرامون و حوزه نفوذ این شهرهاست. داده های اطلاعاتی، عملکرد کشاورزی (دامی، زراعی و باغی) به تفکیک شهرستانها و جمعیت شهری مراکز شهرستانهاست که از جهاد کشاورزی استان و مرکز آمار ایران گرفته شده است. میزان توسعه کشاورزی با استفاده از مدل ارزیابی تاپسیس انجام شده و ارتباط اندازه شهر و توسعه کشاورزی در روستاها با مدل همبستگی و سنجش میزان تأثیر گذاری آنها در همدیگر از مدل رگرسیون استفاده شده است. نتایج نشان می دهد که بین اندازه شهرهای مراکز استانها با میزان توسعه کشاورزی رابطه معنی دار وجود دارد. سطح همبستگی این دو متغیر ۰،۸۲۵ و سطح معنی داری آنها برابر ۹۵ درصد است. همچنین مدل رگرسیون نشان میدهد که رشد اندازه شهرها بر رشد توسعه کشاورزی مؤثر است و میزان تأثیر گذاری آن برابر با ۰،۸۲ با سطح معنی داری صفر است به عبارتی ۸۲ درصد توسعه کشاورزی را اندازه شهرها تبیین می کند.

کلید واژه‌ها: توسعه کشاورزی، ارتباط شهر و روستا، اندازه شهر، استان آذربایجان غربی.

* نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۷۴۱۲۶۹۲
E-mail: a.taghilo@gmai.com

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

۱) مقدمه

یکی از ویژگی های سکونتگاه های انسانی تطور پذیری و پویایی آن است. این پویایی در فضا طی روندهای زمانی به مدد تبادلات، تغییر شکل ها و نقل و انتقال هایی صورت می پذیرد که همواره خود را به صورت جابه جایی جمعیت، جریان کالا، انرژی، اطلاعات و سرمایه نشان می دهد (دلفوس، ۱۳۷۰: ۷۱). بدون شک یکی از مصادیق عینی مکانی تبادلات و جریان کالا، سرمایه، اطلاعات و انرژی روستا و شهر است. فضاهای شهری با هر اندازه و مقیاس به عنوان یک نظام اقتصادی و اجتماعی دارای یک حوزه نفوذ و عملکرد هستند و حوزه عملکردی آن ها معمولاً شامل چندین فضای روستایی می‌گردد (معیدفر و اکبری، ۱۳۸۶: ۷۷). از نظر اقتصادی جدایی میان کار و داد و ستد کشاورزی از یک طرف و داد و ستد صنعتی از سوی دیگر در اجتماعات شهری و روستایی پدید نیامده است. اشتغال به کشاورزی و دامپروری از ویژگیهای کارکردی روستا و پرداختن به تجارت و صنایع دستی از خصوصیات عملکردی شهرها می باشند. اما مسئله اصلی این است که میزان و سطح توسعه هر یک از این کارکردها وابسته به سیاستگذاری و ساختار روابط بین آنهاست و بازگشت سرمایه و ارزش افزوده عملکرد هر یک از این بخشهای اقتصادی و بطور دقیقتر به روستا و شهرها، ضمانت سطح توسعه کشاورزی و صنعت و بطور کلی توسعه روستاها و توسعه شهرهاست. استدلال بر این است، توسعه کشاورزی به جهت استثمار شهرها و انتقال ارزش افزوده توسط دلالان و بازاریان شهری به نقاط شهری بصورت برابر و خطی انجام نشده است، البته نباید نقش دولت و اقتصاد نفتی را در تشدید توسعه نابرابر کشاورزی و رشد شهرها نادیده گرفت با امعان نظر به این نکته که سرمایه گذاریها و درآمدهای نفتی تنها در شهرها انباشته نشده و روستاها و کشاورزی نیز از آن ولو کمتر از شهرها و بخش صنعت، بهره‌مند شده‌اند و با توجه به این امر که ارزش افزوده این سرمایه‌گذاری‌ها نیز روندهای فوق به سمت شهرها جریان یافته و به نفع آنها تمام شده است. نیروها و روندهای مختلف در زمان‌ها و مکان های مختلف شکل این روابط را به نفع هر یک از آنها تغییر داده است. در گذشته انتقال ارزش افزوده و مازاد درآمد به شهرها توسط مالکان ساکن شهرها انجام می‌شد و اکنون توسط بازاریان و دلالان شهری انجام می‌شود.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

نحوه و دامنه روابط موجود میان شهر و روستا به صورت‌های گوناگون بر شکل پذیری، رشد و توسعه سکونتگاه‌های روستایی و همچنین بر روابط درونی و بیرونی آنها اثر می گذارد. از نظر تولید می‌توان، انعکاس تولیدات کشاورزی ناحیه را، روی شهر و رشد شهری را در توسعه کشاورزی مورد ارزیابی قرار داد (رضوانی، ۱۳۷۷: ۱۸۷). به عبارت دیگر روابط بین نواحی شهری و روستایی از رهگذر کنش متقابل اقتصادی، مهاجرت، عرضه خدمات، زیرساخت های فیزیکی و تکنولوژی اتفاق می‌افتد (Tuereh, ۱۹۹۷: ۱۶۵). ارتباط اقتصادی در قالب ارتباط تولیدی، نحوه مصرف، جریان درآمد، جریان کالا (افتخاری و موحد، ۱۳۷۷: ۶۸) انجام می شود. بنابر این بخش کشاورزی به تنهایی نمی تواند توسعه یابد و به بازار های شهری وابسته است (شکویی، ۱۳۷۷: ۸۶). کنش متقابل روستا – شهری هم تغییرات شهری و روستایی را متاثر می‌کند و هم کاربرد و مدیریت منابع را تحت تأثیر قرار می دهد. روابط بین مراکز شهری و مناطق روستایی اطراف شامل جریان مردم، کالاها، پول و اطلاعات به همراه دیگر مبادلات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است (Tacoli, ۲۰۰۴: ۱). البته در خصوص نحوه تأثیر گذاری و تأثیر پذیری، نظریات مختلفی مطرح شده است که این نظریات را می توان به دو دسته تقسیم کرده اند؛ موافقان توسعه شهرها برابر با عدم توسعه روستا و کشاورزی، توسعه روستاها همراه با توسعه شهرها، البته نظریات جدیدی در ارتباط با توسعه شهری مطرح است که طرح آن توسط دکتر رهنمایی تحت عنوان «دولت و شهر نشینی» مطرح شده است که تحت آن توسعه شهرها بدون انتقال سرمایه از کشاورزی و ارتباط با روستاها انجام می‌شود و دولت و اقتصاد نفت نقش اصلی را در آن بازی می کند. در تئوری دولت و شهرنشینی، توسعه شهری به صورت مجرد انجام شده است در صورتی که هیچ نقطه و مکانی در جغرافیا وجود ندارد که بدون ارتباط با مکانهای دیگر باشد و تغییر و تحول یابد.

هانس بوبک در نظریه سرمایه داری بهره‌بری، ادعا دارد مناسباتی که بین روستاها و شهرها در جوامع سنتی و ماقبل صنعتی در شرق اسلامی و بویژه خاورمیانه وجود دارد، مبتنی بر روابط سلطه آمیز شهر با روستا و مبتنی بر استثمار و بهره کشی از آن است. شهر و حاکمیت با تکیه بر ائتلاف با هم نسبت به انتقال مازاد اقتصادی از جامعه روستایی اقدام می‌نمایند. شهر از نواحی روستایی دریافت می‌نماید، بدون اینکه چیزی به آن بدهد و شهر همانند زالو روستاهای نواحی

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

پیرامون خود را می‌مکد. شهرها به واسطه این که محل استقرار بزرگ مالکان هستند، ارزش افزوده تولیدی روستاها را جذب می‌نمایند و در واقع، آن را غصب می‌کنند (اکبری و معیدفر، ۱۳۸۴: ۸۴). در مقابل این نظریه‌ها، نظریاتی وجود دارد که توسعه شهرها بر پسکرانه و حومه خود تأثیر مثبتی داشته است و منجر به توسعه روستاها بطور کلی و توسعه کشاورزی بصورت اخص شده است. این نظریات عمدتاً در چهار چوب مکتب نوسازی انجام شده است. یکی از این نظریات، تئوری راندینلی است. راندینلی معتقد است که توسعه روستایی جدا از مسائل شهری نیست، زیرا بازارهای اصلی برای دریافت مازاد تولیدات روستایی در مراکز شهری قرار دارد و در مقابل شهرها خدمات مورد نیاز جامعه روستایی از قبیل خدمات آموزشی، بهداشتی، اداری و غیره را در اختیار روستاها و روستائیان قرار می‌دهند. این امر از طریق توسعه فضایی و استقرار شهرهای کوچک و میانی در فضای جغرافیایی امکان پذیر است.

مستقل از برداشت‌های گوناگون نظری آنچه پیش از هر چیز باید در نظر گرفته شود، ویژگی‌های زمانی و مکانی است؛ یعنی توجه به شکل روابط در مکان‌های مختلف که بنابر مقتضیات زمانی و روندهایی که نوع و دامنه تحول و دگرگونی روابط را مشخص می‌سازد، تغییر می‌یابد (سعیدی، ۱۳۸۵: ۱۲۳).

در این میان عملکرد شهرهای استان آذربایجان غربی در ارتباط با توسعه کشاورزی حومه خود بصورت متفاوت بوده است و نقش هر یک از این شهرها در توسعه تولید، راندمان تولید، توسعه کشاورزی صنعتی از نظر تأثیر گذاری متفاوت از هم می باشد. نوشتار حاضر با باز خوانی روابط و الگوی ارتباطی سرمایه داری بهره وری سکونتگاه شهری و روستایی در مقام تبیین، در پی آن است که به این سوال پاسخ مجدد دهد که؛ آیا میان رشد و توسعه کشاورزی با رشد و اندازه شهرها رابطه خطی وجود دارد؟ یعنی با رشد و اندازه شهرها توسعه کشاورزی حومه های روستایی نیز رشد و توسعه یافته است یا اینکه بر اساس تئوری هانس بوبک و اکارت اهلرز با رشد شهرها، کشاورزی روستاهای اطراف به جهت انتقال ارزش افزوده کار کشاورزی به شهرها از سرعت رشد پایینی بر خوردار است؟

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

بنابراین نوشتار حاضر دیدی انتقادی و با رویکردی بی طرف نسبت به چگونگی روابط شهر و روستا به ارزیابی و تبیین توسعه کشاورزی در استان آذربایجان غربی در ارتباط با اندازه شهرها پرداخته است.

۲) پیشینه نظری و تجربی

در ارتباط با روابط شهر و روستا نظریات مختلفی ارائه شده است. برخی اعتقاد دارند (هوزلیتز، ۱۹۵۷) شهر و روستا در پیوند با یکدیگرند و شهرها با ایجاد برخی فرصت‌های اقتصادی نظیر بازار و خدمات مختلف تولیدی موجب تقویت و توسعه اقتصادی روستا می شود و روستاها نیز با تولید مواد خام، نیروی کار و غیره موجب تقویت بنیان‌های اقتصادی شهرها می‌شوند. این نگرش‌ها را می‌توان در قالب روابط «زایا» میان شهر و روستا تقسیم بندی نمود. البته شهرها همیشه نقش زایشی در روستاها ندارند. برخی دیگر معتقدند شهرها هم اثر مثبت و هم اثر منفی در روستاهای پیرامون دارند (شکویی، ۱۳۷۳: ۳۱۳). نظریه پردازان روابط انگلی شهر و روستا روابط شهر و روستا را در چار چوب اقتصاد سیاسی بررسی می کنند و اعتقاد دارند که شهر بر حوزه های پیرامون خود در ابعاد مختلف اقتصادی و مدیریتی تسلط دارد (پاپلی یزدی و ابراهیمی، ۱۳۸۲: ۱۷۵). شهرها تولیدات و درآمدهای روستایی که می تواند در تراکم سرمایه و توسعه اقتصادی روستاها مؤثر باشد، از هم پاشیده و روستاها را بیش از پیش در سلطه شهرها قرار می‌دهند (رضوانی، ۱۳۷۷: ۱۵۷).

محققان توسعه که به بررسی مناسبات روستاها و شهرها می‌پردازند، آثار توسعه‌ای بین آنها را مورد نظر دارند. به نحوی که شهرها و بویژه شهرهای کوچک می‌توانند در گسترش و انتشار توسعه به نواحی تحت نفوذ خود نقش مفید و مؤثری ایفا نمایند (معیدفر و اکبری، ۱۳۸۵: ۹۳).

در بررسی رابطه شهر و روستا نظریه دیگری مطرح است که عمدتاً بر روی توسعه و رشد اندازه شهرها و شهرنشینی متمرکز است و دکتر رهنمایی آن را با عنوان «دولت و شهر نشینی» مطرح کرده است. بر اساس تئوری دولت و شهرنشینی دو عامل نفتی شدن اقتصاد و تکوین نظام جدید دیوانسالاری (رهنمایی، ۱۳۷۳: ۱۷-۲۷) در توسعه شهری دخیل است. رشد و توسعه شهری بدون ارتباط با روستا و توسعه روستاها و با سرمایه گذاری درآمدهای نفتی توسط دولت (پاپلی یزدی،۱۳۸۲: ۲۷۴) انجام می‌گیرد. در برابر این مساله نیز توسعه روستایی

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

بدون نقش شهری انجام شده و دولت نیز در آن نقش اصلی را ایفاء نموده است. نقش دولت در توسعه زیرساخت های کالبدی و تأمین بسیاری از نیازهای اساسی روستاییان حائز اهمیت است. چرا که این امر علاوه بر بهبود شرایط کیفی زندگی روستاییان به ماندگاری آنان در عرصه‌های روستایی به ویژه روستاهای بزرگ کمک کرده است (آسایش، ۱۳۷۵: ۶۷). در نتیجه می‌توان گفت که در توسعه روستایی نیز نقش شهرها بی‌تأثیر بوده و توسعه روستاها نیز بر اساس سرمایه‌های نفتی بوده است ولو اینکه میزان جریان سرمایه حاصل از نفت به سمت روستاها نسبت به شهرها اندک بوده ولی بدون تردید این امر در روستاها اتفاق افتاده است. در نگرش فضایی و سیستمی به پدیده‌های جغرافیایی این عناصر نمی‌توانند بدون وجود یکدیگر توسعه پایداری داشته باشند. زیرا در بین این دو مکان جریان کالا، سرمایه و انسان همیشه وجود دارد و تحولات این دو سکونتگاه نمی‌تواند بدون متأثر شدن از این جریانها اتفاق بیافتد. در نتیجه توسعه و رشد شهرها و توسعه روستاها با همدیگر و در ارتباط باهم انجام می شود با این تفاوت که سرعت رشد اندازه شهرها و شهرنشینی نسبت به توسعه روستاها سریعتر بوده است.

مطالعات فوق ماهیت ارتباط شهر و روستا را در کانون بررسی‌های خود قرار داده‌اند برخی نظریات دیگر به چگونگی ارتباط شهر و روستا در ابعاد فضایی پرداخته‌اند. اینکه شهر و روستا چگونه در بستر فضا بر توسعه و تکوین همدیگر تأثیر دارد در این تئوری‌ها پرداخته شده است. از جمله می‌توان به نظریهٔ مکان مرکزی فن‌تانن، مکان مرکزی گالپین، مکان مرکزی کریستالر، مکان مرکزی لش اشاره کرده که فرض اصلی آنها بر پایه چگونگی دسترسی روستاها به خدمات شهری از طریق مکان‌های مرکزی قرار دارد. فرض اصلی نظریهٔ مرکز پیرامون فریدمن، راندنیلی، قطب رشد فرانسوا پرو، استور و بر پایه انتشار تدریجی نتایج توسعه از مرکز به پیرامون است (Friedmann, ۱۹۷۲: ۹۶; Wheeler, ۱۹۸۶: ۶۲; Clark, ۲۰۰۰: ۹). نظریات مکان مرکزی نیز بر چگونگی دسترسی به خدمات مختلف اجتماعی و اقتصادی روستائیان متمرکز است.

در ایران نیز در زمینهٔ شناخت و مطالعهٔ شهر و روستا تاکنون مطالعات گسترده‌ای توسط محققان داخلی و خارجی به این شرح صورت گرفته است: که از جمله آنها می‌توان به هانس بوبک (۱۹۸۵) تهران، (۱۹۲۳) شیراز و (۱۹۶۹) کرمانشاه؛ پل وارد انگلیش (۱۹۶۶)کرمان؛ گزاویه دوپلانول (۱۹۶۹) اصفهان؛ مایکل بوناین (۱۹۷۵) یزد؛ کوپ (۱۹۷۶)، ساری؛ اکرت اهلرز

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

(۱۹۷۷) طبس؛ کاستلو (۱۹۷۶) کاشان؛ مارسل بازن (۱۹۷۷) قم؛ مؤمنی (۱۹۷۸) تفت؛ سلطانی (۱۹۸۰) اصفهان؛ نظریان (۱۹۷۸) اهر؛ اویگن ویرت (۱۹۸۳) اصفهان؛ توانا (۱۹۸۳) زابل (ضرابی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۱). در این مطالعات روابط شهر و روستا را در ارتباط با متغیرهایی همچون؛ تسلط بر مالکیت اراضی کشاورزی، بافت و تولید فرش در نواحی روستایی و نیز براساس عقد قراردادهایی در زمینه پرواربندی دام با روستاییان، منابع روستایی، دریافت بهره مالکانه از زمینهای روستایی، پیش خرید تولیدات روستایی و روابط تجاری نابرابر، نفوذ تجاری گسترده به همراه سرمایه‌گذاری سرمایه‌داران شهری در بافت فرش، جریان یک سویه درآمد از روستا به شهر، بررسی‌های مزبور جملگی حاکی از روابط نابرابر شهر و روستا و جریان انتقال کالا از روستا به مراکز شهری است. مطالعات فوق مناسبات شهر و روستا را در چهارچوب نظریات روابط انگلی/ زایا مورد بررسی قرار داده‌اند (رضوانی، ۱۳۷۷: ۸۲-۷۹).

۳) مواد و روش

رویکرد تحقیق برای تفهیم موضوع مبتنی بر روش توصیفی، تحلیل و تبیین است. جامعه آماری تحقیق روستاهای شهرهای مراکز شهرستانی استان آذربایجان غربی براساس تقیسمات اداری- سیاسی۱۳۹۰ است. داده های تحقیق، عملکرد بخش کشاورزی شهرستانهای استان در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۹۰ است که از جهاد کشاورزی استان در مولفه های مختلف جمع آوری شده است. برای تعیین درجه توسعه یافتگی کشاورزی در روستاها از ۲۴ شاخص و برای تعیین درجه اندازه شهرها از معیار جمعیت شهرها استفاده شد و از مدل رتبه‌بندی تاپسیس نیز برای ارزیابی میزان توسعه یافتگی کشاورزی استفاده گردید. برای پردازش، تحلیل و تبیین داده‌های توسعه کشاورزی و اندازه شهر از مدلهای آماری همبستگی، رگرسیون و نرخ تغییرات استفاده شده است. تاپسیس به عنوان یک روش تصمیم‌گیری چند شاخصه[۱]، روشی ساده ولی کارآمد در اولویت‌بندی محسوب می‌گردد. این روش در سال ۱۹۹۲ توسط چن و هوانگ[۲] با ارجاع به کتاب هوانگ و یون[۳] در سال ۱۹۸۱ مطرح شده است.

۱- Mutiple Attribute Decision Making (MCDM)

۲- Chen and Hwang

۳- Hwang and Yoon

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

تکنیک تاپسیس جزو مدل‌های جبرانی (مدل‌هایی که در مبادله‌ی بین شاخص‌ها مهم است) و از زیرگروه سازشی[1] (در مدل‌های زیرگروه سازشی، گزینه‌ای ارجح خواهد بود که نزدیک‌ترین گزینه به راه‌حل ایده‌آل است) است (حکمت نیا و موسوی،۱۳۹۰: ۳۶۲). باغات، راندمان تولید زراعی، راندمان تولید باغی، سرانه تولید زراعت، سرانه تولید باغات، میزان تولید محصولات صنعتی کشاورزی، راندمان تولید محصولات کشاورزی صنعتی، سرانه تولید محصولات صنعتی، تعداد دام، میزان تولید شیر، میزان تولید گوشت، سرانه دام، سرانه تولید شیر، سرانه تولید گوشت، تعداد طیور، میزان تولید گوشت مرغ، میزان تولید تخم مرغ، سرانه طیور، سرانه تولید گوشت مرغ، سرانه تولید تخم مرغ، تعداد واحدهای بهره برداری صنعتی، تعداد دام با روش پرورش صنعتی، سرانه دام با پرورش صنعتی. برای ارزیابی اندازه شهرها از تعداد جمعیت ساکن در آنها استفاده شده است.

استان آذربایجان غربی در منتهی الیه شمال غرب ایران واقع شده است. این استان با سه کشور آذربایجان، ترکیه و عراق هم مرز است. از این لحاظ دارای موقعیت ژئوپولیتیکی خاصی است. بر اساس تقسمات سیاسی- اداری کشور، استان آذربایجان غربی به ۱۷ شهرستان تقسیم شده است. در سال ۱۳۸۵، این استان دارای ۱۴ شهرستان بوده که شهرستان خوی به دو و ماکو به سه شهرستان تقسم گردیده است. بر اساس سرشماری عمومی ونفوس مسکن سال ۱۳۹۰، تعداد جمعیت استان آذربایجان غربی حدود ۳ میلیون نفر است. از این تعداد حدود ۱/۱ میلیون نفر در روستا و بقیه در نقاط شهری زندگی می کنند. تعداد روستاهای استان آذربایجان غربی بر اساس گزارش مرکز آمار ایران ۳۲۶۶ پارچه می باشد.

استان آذربایجان غربی به لحاظ موقعیت طبیعی یکی از استانهای پیشرو در تولید محصولات کشاورزی است. سطح زیر کشت این استان ۷۱۰۷۵۰ هکتار اراضی زراعی و ۹۷۴۸۴ اراضی باغی بارور است.

۱- Compromising-Subgroup

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

۴) یافته‌های تحقیق

الف: وضعیت کشاورزی در استان آذربایجان غربی

توسعه کشاورزی دارای مؤلفه‌های مختلف است که هرکدام در مجموعه توسعه کشاورزی اهمیت ویژه‌ای دارد. از جمله این مؤلفه‌ها می‌توان به: ثبات قیمت محصولات کشاورزی در سال‌های مختلف، کاهش میزان عرضه و تقاضا در زمینه محصولات کشاورزی و ایجاد تعادل بین آنها، در نظر گرفتن درآمد حاصل از محصول در کوتاه مدت و درازمدت، گسترش رقابت کشاورزان در زمینه محصولات تولیدی و گسترش راه های مناسب سرمایه گذاری و قابلیت سودآوری (جبل عاملی، ۹:۱۳۸۹) اشاره کرد. اصولاً سرعت گرفتن روند توسعه کشاورزی تنها راه کاهش نابرابری سطوح درآمدی در مناطق شهری و روستایی است (ملور، ۱۳۸۳: ۲).

جدول شماره (۱) سطح زیر کشت، میزان تولید، راندمان تولید و سرانه تولید که شاخص-های عمده توسعه کشاورزی است را نشان می‌دهد. سطح کل زیر کشت زراعت ۷۱۰۷۵۰ هکتار بوده که از آن ۳/۹ میلیون تن محصول تولید می‌شود. راندمان کلی تولید برای استان ۵/۶ تن در هکتار است. سرانه تولید برای هر نفر روستایی ۲,۴۷ تن در سال است. سطح زیر کشت باغات حدود ۱۱۳ هزار هکتار است که از این سطح ۱۱۶۸۰۳۶ تن میوه برداشت می‌شود. متوسط راندمان تولید باغات در استان بالغ بر ۱/۱ میلیون تن است. سرانه تولید محصولات باغی ۱/۰۲ تن برای نفر روستایی در طول سال است. در میان شهرستانها شهرستان ارومیه با ۱۱۷۰۰۱ هکتار سطح زیر کشت در مقام اول و شهرستان ماکو با ۳۳۶۰ هکتار در جایگاه دوم قرار دارد. از نظر تولید شهرستان میاندوآب با ۶۰۴۸۴۷ تن در رتبه اول و شهرستان سردشت با ۱۵۶۵۲ تن تولید در رتبه آخر در میان شهرستانها قرار گرفته است. در بین شهرستانها، نقده با عملکرد ۱۳۴۰۹ تن در هکتار بهترین عملکرد را داشته و شهرستان تکاب با ۱۴۲۷ تن کمترین راندمان را داشته است. اعداد و ارقام فوق نشان می‌دهد که تولید و راندمان تولید وابسته به سطح زیر کشت محصولات نیست بلکه نقش انسان و مدیریت منابع تولید در آن پر رنگتر از منابع طبیعی تولید است. از نظر سرانه تولید نیز شهرستان نقده با ۱۳ تن در سال بالاترین سرانه و سردشت با ۰,۱۶ کمترین سرانه را در میان شهرستان‌ها دارند.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

جدول شماره (۱) : سطح زیر کشت(به هکتار) و میزان تولید (به تن) به تفکیک شهرستان ۱۳۹۰

شهرستان	جمعیت روستاها	زراعت				باغات			
		سطح زیر کشت	تولید	راندمان	سرانه تولید (به جمعیت)	سطح زیر کشت باغات	تولید	راندمان	سرانه تولید (به جمعیت)
ارومیه	۲۸۳۵۱۰	۱۱۷۰۰۱	۴۸۹۱۸۲	۴۱۸۱	۱.۷۳	۴۱۹۲۹	۵۶۱۶۹۵	۱۳۳۹۶	۱.۹۸
اشنویه	۳۴۳۶۹	۲۳۳۴۲	۳۰۱۲۳۹	۱۲۹۰۵	۸.۷۶	۷۲۵۴	۴۸۵۶۱	۶۶۹۴	۱.۴۱
بوکان	۵۲۸۵۵	۸۹۱۰۸	۴۸۶۰۳۷	۵۴۵۶	۹.۲۰	۲۹۴۸	۲۸۸۲۹	۹۷۷۹	۰.۵۵
پیرانشهر	۵۲۹۱۷	۴۳۹۰۶	۴۱۳۰۴۱	۹۴۰۷	۷.۸۱	۴۵۴۲	۵۲۶۹۰	۱۱۶۰۱	۱.۰۰
پلدشت	۲۹۳۴۷	۱۳۲۸۶	۵۱۴۰۳	۳۸۷۷	۱.۷۵	۱۰۱	۳۵	۳۴۷	۰.۰۰
تکاب	۳۴۰۸۲	۶۰۵۳۴	۸۶۳۷۳	۱۴۲۷	۲.۵۳	۱۸۱۶	۱۶۷۴۹	۹۲۲۳	۰.۴۹
چالدران	۲۹۰۹۶	۲۴۵۹۰	۸۸۱۹۶	۳۵۸۷	۳.۰۳	۲۲۰	۹۸۰	۴۴۵۵	۰.۰۳
چایپاره	۱۹۴۳۷	۱۱۸۱۸	۳۹۴۲۸	۳۶۳۰	۲.۰۳	۳۹۳	۸۱۵	۲۰۷۴	۰.۰۴
خوی	۱۲۷۵۴۹	۵۱۲۸۱	۲۲۵۶۷۰	۴۷۸۹	۱.۷۷	۴۸۰۲	۲۹۲۶۷	۶۰۹۵	۰.۲۳
سردشت	۹۵۵۳۱	۶۴۴۱	۱۵۶۵۲	۲۴۳۰	۰.۱۶	۷۵۹۸	۴۶۴۸۹	۶۱۱۹	۰.۴۹
سلماس	۵۱۹۲۵	۴۱۳۰۴	۱۸۳۸۲۲	۴۵۴۲	۳.۵۴	۸۲۹۳	۱۲۴۶۹۹	۱۵۰۳۷	۲.۴۰
شاهین دژ	۴۲۱۳۳	۴۶۳۵۲	۱۴۰۴۰۰	۳۰۲۹	۳.۳۳	۶۴۷۲	۱۸۲۴۲	۲۸۱۹	۰.۴۳
شوط	۲۹۲۲۵	۱۲۶۰۱	۳۵۲۷۲	۲۸۰۰	۱.۲۱	۷۷۶	۵۵۴۶	۷۱۴۷	۰.۱۹
ماکو	۳۶۵۶۱	۳۳۶۰	۱۵۶۷۷	۴۷۱۰	۰.۴۳	۵۸۱	۲۱۳۰	۳۶۶۶	۰.۰۶
مهاباد	۶۷۲۹۹	۶۱۶۳۰	۲۹۶۰۲۴	۴۸۰۳	۴.۴۰	۹۱۳۸	۲۸۳۳۱	۳۱۰۰	۰.۴۲
میاندواب	۱۲۴۷۴۸	۶۷۷۷۸	۶۰۴۸۴۷	۸۹۴۶	۴.۸۵	۱۱۶۴۸	۱۲۲۲۳۹	۱۰۵۸۰	۰.۹۹
نقده	۳۷۴۴۸	۳۶۳۷۳	۴۸۷۰۸۰	۱۳۴۰۹	۱۳.۰۱	۵۲۷۱	۷۹۸۳۰	۱۵۱۴۵	۲.۱۳
کل	۱۱۴۸۰۳۲	۷۱۰۷۵۰	۳۹۸۸۹۷۸	۵۶۱۲	۳.۴۷	۱۱۳۶۳۴	۱۱۶۸۰۳۶	۱۰۲۷۹	۱.۰۲

گیاهان صنعتی به آن دسته گیاهانی گفته می‌شود که تولیدات آنها مواد اولیه صنایع به شمار می‌رود و از نظر اشتغالزایی و اقتصادی در بین محصولات کشاورزی دارای اهمیت زیادی است و در توسعه فعالیت‌های صنعتی در روستاها و شهر مرکزی ناحیه اهمیت زیادی دارد. با تولید اشتغال در بخش صنعت و اشتغال جانبی می‌تواند در رشد و توسعه اندازه شهر نقش تعیین کننده‌ای را داشته باشد. به همین لحاظ بررسی این محصولات بصورت جداگانه می‌تواند در توجیه و دستیابی به هدف تحقیق کمک نماید. نحوه توزیع و پراکندگی گیاهان صنعتی در بین نواحی کشاورزی در سطح استان به گونه‌ای است که شهرستان بوکان با مقدار ۳۵۵۷۰۶ تن محصول در سال در رتبه اول و شهرستان سردشت با ۳۰ تن در رده آخر از نظر تولید قرار گرفته است. عملکرد این محصول در واحد سطح در بین شهرستانها بسیار متفاوت است. به طوریکه شهرستان شاهین دژ با راندمان تولید ۵۵ تن در هکتار در رتبه اول و شهرستان سردشت با یک تن در هکتار در رتبه آخر قرار دارد. سرانه تولید نیز نسبت به جمعیت روستایی تولید کننده در میان شهرستان‌ها نیز متفاوت است. سرانه تولید برای هر نفر در شهرستان اشنویه با ۷/۴۳ تن است و از این لحاظ در رتبه اول استان قرار دارد و سردشت تقریباً با سرانه تولید صفر در رده آخر قرار گرفته است. واحدهای صنعتی تولیدات دامی نیز از دیگر فعالیت-

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

های کشاورزی است که در توسعه، افزایش درآمد و انباشت سرمایه در شهرها و به همان میزان در توسعه روستاها و کشاورزی می‌تواند نقش همانند محصولات زراعی صنعتی داشته باشد. توسعه و سرمایه گذاری در بخش دامداری صنعتی که عمدتاً در نواحی روستایی انجام می‌شود، نشانه بازگشت سرمایه به نواحی روستایی و بخش کشاورزی است که می‌تواند به عنوان شاخصی در توسعه روستایی لحاظ شود. بررسی‌های انجام یافته نشان می‌دهد که دامداری صنعتی در شهرستان ارومیه به جهت وسعت بازار برای تولیدات با تعداد ۱۹۷بهره بردار بیشترین بهره بردار و شهرستان پیرانشهر با ۳ بهره بردار در رتبه آخر قرار گرفته است.

جدول شماره (۲) : توزیع و پراکندگی تولید محصولات زراعی صنعتی (به تن)

شهرستان	محصولات صنعتی(تن)			شهرستان	محصولات صنعتی(تن)		
	تولید	راندمان	سرانه		تولید	راندمان	سرانه
ارومیه	۶۹۸۲۹	۴۶	۰.۲۵	سردشت	۳۰	۱	۰.۰۰
اشنویه	۲۵۵۴۹۳	۵۴	۷.۴۳	سلماس	۴۰۶۴۲	۳۷	۰.۷۸
بوکان	۳۵۵۷۰۶	۴۸	۶.۷۳	شاهین دژ	۴۲۴۳۷	۵۵	۱.۰۱
پیرانشهر	۳۰۵۲۳۳	۵۴	۵.۷۷	شوط	۵۳۴۷	۶	۰.۱۸
پلدشت	۱۹۴۳	۴	۰.۰۷	ماکو	۴۳۲۱	۲۳	۰.۱۲
تکاب	۰	۰	۰.۰۰	مهاباد	۱۶۷۸۷۰	۵۲	۲.۴۹
چالدران	۷۵۰	۲۵	۰.۰۳	میاندواب	۲۸۹۷۰۰	۵۰	۲.۳۲
چایپاره	۱۳۹۵۸	۳۸	۰.۷۲	نقده	۳۸۷۴۱۱	۵۲	۱۰.۳۵
خوی	۸۰۶۹۲	۵۲۴	۰.۶۳	کل	۲۰۲۱۳۶۲	۵۰۶۰۱	۱۷۶۰

مأخذ: بررسی‌های محققان، ۱۳۹۰.

ادامه جدول شماره (۲) : واحدهای بهره برداری صنعتی به تفکیک شهرستان۱۳۹۰

شهرستان	واحدهای بهره برداری صنعتی		شهرستان	واحدهای بهره برداری صنعتی	
	تعداد	تعداد دام		تعداد	تعداد دام
ارومیه	۱۹۷	۱۹۶۴۰	سردشت	۱۴	۱۸۸۵
اشنویه	۷	۲۰۸۰	سلماس	۴۱	۴۷۸۲
بوکان	۲۷	۳۶۲۵	شاهین دژ	۴۶	۴۴۸۶
پیرانشهر	۳	۱۱۰	شوط	۱۹	۵۸۳۰
پلدشت	۱۰	۲۰۵۰	ماکو	۲۲	۳۱۲۰
تکاب	۱۴	۱۱۶۶	مهاباد	۳۱	۹۱۱۵
چالدران	۱۶	۳۷۲۵	میاندواب	۱۳۷	۱۲۶۶۸
چایپاره	۱۵	۳۰۱۲	نقده	۵۰	۵۵۳۴
خوی	۵۴	۷۱۷۰	کل	۷۰۳	۹۲۶۹۸

مأخذ: بررسی‌های محققان، ۱۳۹۰.

نحوه توزیع فضایی سرانه تولیدات دامی در سطح شهرستان‌ها از نظر تولید شیر شهرستان سلماس با تولید ۷۷۴۳۹ تن و سرانه ۱,۴۹ تن برای هر نفر و در سرانه تولید گوشت شهرستان چایپاره با ۰,۱۶ تن برای نفر در رتبه اول قرار دارند. در تولیدات گوشت مرغ شهرستان‌های پلدشت و سردشت هر کدام با سرانه تولید ۰,۹ بیشترین تولید را در بین شهرستان‌های استان

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

دارند و شهرستان خوی در تولید تخم مرغ، با سرانه تولید ۰٫۰۳ در رتبه اول قرار گرفته است ولی از نظر قدر مطلق تولید شهرستان ارومیه در تولیدات دامی و طیور در مقام اول جای دارد.

جدول شماره (۳) :توزیع تولیدات دامی در سطح شهرستان‌های استان ۱۳۹۰

شهرستان	دام					
	تعداد دام(راس)	تولید شیر(تن)	گوشت قرمز(تن)	سرانه (به نفر)		
				دام	شیر	گوشت
ارومیه	۶۷۴۰۰۵	۱۲۳۱۱۵	۹۵۶۱	۲٫۳۸	۰٫۴۳	۰٫۰۳
اشنویه	۱۶۴۶۲۴	۹۷۲۰	۱۶۱۹	۴٫۷۹	۰٫۲۸	۰٫۰۵
بوکان	۲۵۲۰۴۹	۳۴۹۹۷	۳۱۷۸	۴٫۷۷	۰٫۶۶	۰٫۰۶
پیرانشهر	۱۲۸۱۷۰	۴۱۲۷	۱۰۶۳	۲٫۴۲	۰٫۰۸	۰٫۰۲
پلدشت	۱۸۶۱۷۵	۸۹۷۶	۱۷۶۰	۶٫۳۴	۰٫۳۱	۰٫۰۶
تکاب	۲۵۳۸۲۳	۲۱۰۸۲	۲۵۴۷	۷٫۴۵	۰٫۶۲	۰٫۰۷
چالدران	۳۱۶۳۰۱	۷۰۶۸	۲۵۲۲	۱۰٫۸۷	۰٫۲۴	۰٫۰۹
چایپاره	۳۱۷۴۲۲	۲۲۲۴۵	۳۱۳۹	۱۶٫۳۳	۱٫۱۴	۰٫۱۶
خوی	۶۰۳۲۸۹	۵۲۱۷۰	۶۳۱۸	۴٫۷۳	۰٫۴۱	۰٫۰۵
سردشت	۳۲۶۹۵۱	۹۳۵۷	۲۴۷۷	۳٫۴۲	۰٫۱۰	۰٫۰۳
سلماس	۴۱۱۷۹۲	۷۷۴۳۹	۶۰۱۲	۷٫۹۳	۱٫۴۹	۰٫۱۲
شاهین دژ	۴۳۴۹۸۴	۲۳۲۷۸	۳۹۴۷	۱۰٫۳۲	۰٫۵۵	۰٫۰۹
شوط	۱۰۷۵۲۹	۴۸۳۷	۹۲۹	۳٫۶۸	۰٫۱۷	۰٫۰۳
ماکو	۳۲۴۹۲۳	۱۰۲۰۳	۲۶۴۳	۸٫۸۹	۰٫۲۸	۰٫۰۷
مهاباد	۳۸۰۵۵۱	۴۰۳۴۸	۴۳۵۷	۵٫۶۵	۰٫۶۰	۰٫۰۶
میاندواب	۳۱۹۲۸۷	۶۶۶۴۰	۴۹۹۴	۲٫۵۶	۰٫۵۳	۰٫۰۴
نقده	۲۳۷۸۰۹	۳۶۶۴۴	۳۳۵۰	۶٫۳۵	۰٫۹۸	۰٫۰۹
کل	۵۴۳۹۶۸۵	۵۵۲۲۴۷	۶۰۴۱۷	۴٫۷۴	۰٫۴۸	۰٫۰۵

ادامه جدول شماره (۳) :توزیع تولیدات دامی در سطح شهرستان‌های استان ۱۳۹۰

طیور					
تعداد	تولید گوشت مرغ(تن)	تخم مرغ(تن)	سرانه(به نفر)		
			طیور	گوشت مرغ	تخم مرغ
۳۹۵۴۴۵۰	۱۵۳۸۷	۲۲۳۶	۱۳٫۹۵	۰٫۰۳	۰٫۰۱
۳۹۲۵۰۰	۱۹۸۶	۳۷۵	۱۱٫۴۲	۰٫۰۸	۰٫۰۱
۸۵۹۰۰۰	۳۶۸۹	۲۳۴	۱۶٫۲۵	۰٫۰۲	۰٫۰۰
۴۳۱۰۰۰	۱۸۰۴	۱۰۳	۸٫۱۴	۰٫۰۳	۰٫۰۰
۲۴۰۰۰۰	۲۲۸۰	۴۹۲	۸٫۱۸	۰٫۰۹	۰٫۰۲
۱۰۹۰۰۰	۶۶۳	۳۶۳	۳٫۲۰	۰٫۰۶	۰٫۰۱
۶۰۰۰۰	۷۷۶	۴۳۴	۲٫۰۶	۰٫۰۲	۰٫۰۱
۲۴۰۵۰۰	۱۷۶۸	۲۶	۱۲٫۳۷	۰٫۰۵	۰٫۰۰
۲۱۲۳۷۹۸	۷۵۵۹	۳۷۵۷	۱۶٫۶۵	۰٫۰۵	۰٫۰۳
۴۰۰۵۰۰	۲۰۰۶	۴۳۴	۴٫۱۹	۰٫۰۹	۰٫۰۰
۶۵۰۰۰۰	۲۶۸۰	۳۸۱	۱۲٫۵۲	۰٫۰۳	۰٫۰۱
۴۹۹۰۰۰	۲۱۵۴	۶۲۳	۱۱٫۸۴	۰٫۰۹	۰٫۰۱
۴۰۱۰۰۰	۲۴۹۷	۵۸۲	۱۳٫۷۲	۰٫۰۳	۰٫۰۲
۱۳۰۰۰۰	۹۳۵	۱۰۳	۳٫۵۶	۰٫۱۸	۰٫۰۰
۱۶۶۸۸۰۰	۶۰۴۹	۱۰۸۱	۲۴٫۸۰	۰٫۰۵	۰٫۰۲
۷۷۸۲۴۰	۴۱۳۰	۶۳۶	۶٫۲۴	۰٫۰۳	۰٫۰۱
۱۲۱۷۵۰۰	۶۶۳۹	۱۴۱۷	۳۲٫۵۱	۰٫۰۸	۰٫۰۴
۱۴۱۵۵۲۸۸	۶۳۰۰۳	۱۳۲۷۷	۱۲٫۳۳	۰٫۰۲	۰٫۰۱

مأخذ: بررسی‌های محققان، ۱۳۹۰.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

ب: ارزیابی سطح توسعه کشاورزی در نواحی مختلف

با توجه به اینکه متغیرهای سنجش درجه توسعه یافتگی کشاورزی روستاها دارای متغیرهای با مقیاس متفاوت است، برای سنجش و ارزیابی میزان توسعه کشاورزی از مدل تاپسیس استفاده گردید. زیرا این مدل می‌تواند ترتیب اولویت گزینه‌ها را مشخص و این اولویتها را به صورت کمی بیان کند و تضاد و تطابق بین شاخص‌ها را در نظر بگیرد. جدول شماره (۴) سطح توسعه بخش‌های مختلف کشاورزی روستاها را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج بدست آمده از مدل ارزیابی تاپسیس برای کل مجموعه کشاورزی به تفکیک شهرستانها، شهرستان نقده با مقدار ۰/۲۹۷ دارای نزدیکترین فاصله به ایده‌ال است در رتبه نخست از نظر توسعه کشاورزی در بین شهرستانهای استان قرار گرفته و روستاهای شهرستان سردشت با ۰/۰۸۹ در دورترین قسمت از فاصله ایده‌ال در رتبه آخر واقع شده است. از نظر اندازه شهرها، شهر ارومیه در رتبه اول و شهرهای خوی و بوکان در رده‌های دوم و سوم قرار گرفته‌اند سطح توسعه کشاورزی در پیرامون این شهرها به ترتیب برابر با رتبه ۴، ۵ و ۳ است که نشان دهنده ارتباط میزان توسعه یافتگی با اندازه شهری است.

جدول شماره (۴) : سطح توسعه کشاورزی در بخش‌های مختلف و کل توسعه به تفکیک شهرستان‌ها

شهر	جمعیت شهرها ۸۵	جمعیت شهرها ۹۰	سطح توسعه تولید زراعت	سطح توسعه تولید باغ	سطح توسعه تولید دام	سطح توسعه محصولات صنعتی	سطح توسعه کل تولید	رتبه کل توسعه	اندازه شهرها
ارومیه	۵۸۳۲۵۵	۶۶۷۴۹۹	۰.۵۵۱۱	۰.۹۸۸۷	۰.۸۲۲۷	۰.۱۰۵۹	۰.۵۸۱۶	۴	۱
اشنویه	۳۰۶۳۲	۳۲۷۲۳	۰.۵۷۸۱	۰.۰۹۴۷	۰.۰۷۰۸	۰.۲۸۹۳	۰.۲۲۰۱	۲	۱۳
بوکان	۱۵۰۷۰۳	۱۷۰۶۰۰	۰.۶۹۸۷	۰.۰۷۴۱	۰.۱۶۳۳	۰.۳۳۷۰	۰.۲۵۲۵	۳	۳
پیرانشهر	۵۸۱۷۷	۶۹۰۴۹	۰.۶۵۳۸	۰.۱۱۳۱	۰.۰۵۳۳	۰.۳۰۷۶	۰.۲۳۰۸	۷	۷
پلدشت	۸۲۷۵	۹۹۶۳	۰.۱۰۳۹	۰.۰۰۰۰	۰.۰۷۷۱	۰.۰۰۷۲	۰.۰۲۲۲	۱۴	۱۷
تکاب	۴۴۰۴۳	۴۴۰۴۰	۰.۱۳۰۱	۰.۰۵۸۷	۰.۰۷۳۷	۰.۰۰۰۰	۰.۰۷۰۴	۱۵	۸
چالدران	۱۴۷۱۵	۱۵۷۸۶	۰.۱۵۸۸	۰.۰۲۳۸	۰.۰۶۹۸	۰.۰۴۲۰	۰.۰۴۷۵	۱۲	۱۶
چایپاره	۲۲۶۷۱	۲۳۷۶۹	۰.۰۹۹۰	۰.۰۱۰۲	۰.۰۹۲۱	۰.۰۶۷۶	۰.۰۶۱۶	۱۰	۱۴
خوی	۱۸۱۴۶۵	۲۰۰۹۵۸	۰.۳۰۰۹	۰.۰۶۱۵	۰.۴۸۶۱	۰.۶۹۵۴	۰.۴۲۷۶	۵	۲
سردشت	۳۷۶۹۹	۳۸۱۹۶	۰.۰۲۸۶	۰.۰۸۸۹	۰.۰۷۷۴	۰.۰۰۱۷	۰.۰۸۹۶	۱۷	۱۲
سلماس	۴۱۳۴۲	۴۲۱۶۷	۰.۲۷۷۱	۰.۲۳۵۸	۰.۲۴۷۶	۰.۰۷۷۵	۰.۲۰۷۵	۹	۱۰
شاهین دژ	۳۴۶۶۰	۳۸۳۹۶	۰.۲۱۲۴	۰.۰۳۵۷	۰.۲۱۶۸	۰.۱۰۵۳	۰.۱۰۹۳	۱۱	۱۱
شوط	۱۹۷۸۷	۲۱۰۴۷	۰.۰۶۱۹	۰.۰۴۰۱	۰.۱۰۲۳	۰.۰۱۲۳	۰.۰۳۰۰	۱۳	۱۵
ماکو	۴۲۵۶۰	۴۲۷۵۱	۰.۰۹۰۳	۰.۰۱۹۶	۰.۰۷۲۷	۰.۰۳۹۰	۰.۰۳۷۹	۱۶	۹
مهاباد	۱۳۵۷۸۰	۱۴۷۲۶۸	۰.۴۱۹۵	۰.۰۵۲۹	۰.۲۹۳۹	۰.۱۹۴۴	۰.۱۷۶۲	۶	۴
میاندواب	۱۱۴۱۵۳	۱۲۳۰۸۱	۰.۷۱۵۹	۰.۲۲۵۸	۰.۴۶۶۵	۰.۲۷۸۹	۰.۲۹۰۴	۸	۵
نقده	۷۳۴۳۸	۷۵۵۵۰	۰.۸۴۵۹	۰.۱۶۴۴	۰.۳۰۶۱	۰.۳۷۴۴	۰.۲۹۷۱	۱	۶

مأخذ: بررسی‌های محققان، ۱۳۹۰.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

ج: تحولات کشاورزی و جمعیت شهر مراکز شهرستان در حجم زمان

تحولات توسعه کشاورزی در حجم زمان نشان می‌دهد که روند، سرعت و حجم رشد تولید در مکان‌ها و نواحی جغرافیایی به صورت متعادل انجام نشده است. در برخی از مناطق رشد و توسعه کشاورزی روند مطلوبی داشته ولی در برخی دیگر از مناطق نرخ تغییرات کند و بطئی بوده است. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که در بین شهرستان‌های مختلف نرخ توسعه، همانند ناحیه کشاورزی پیرانشهر با رشد ۳۷۷ درصدی همراه بوده و در برخی دیگر از نواحی استان همانند ناحیه کشاورزی خوی با نرخ توسعه ۱۱۰ درصدی بوده است. به عبارتی میزان تولید دراین منطقه دو برابر شده است. نرخ تغییرات زراعت نیز در بین شهرستان‌های مختلف استان متفاوت است. در این بین شهرستان پیرانشهر بیشتر از دیگر مناطق بوده و رشد تولیدات زراعی این شهرستان ۳۴۶ درصد است و از این لحاظ در رتبه اول تولید محصولات زراعی است و شهرستان ماکو با نرخ تولید ۶۹ درصد با کاهش تولید در محصولات زراعی روبرو بوده و در رتبه آخر از نظر رشد تولید قرار گرفته است. از نظر تولیدات باغی شهرستان ماکو با ۱۶۸۳ درصد تولیدات باغی در رتبه اول در میان شهرستان‌های استان قرار گرفته است و شهرستان مهاباد با نرخ تغییرات ۷۱ درصدی کمترین رشد را دارد و در رتبه آخر از نظر تولیدات قرار دارد. اندازه شهر از نظر رشد جمعیتی مراکز شهرستانها، شهر پیرانشهر که شهر اصلی و مرکز ناحیه به شمار می رود با ۳,۴۹ درصدی همراه بوده و در رتبه اول قرار دارد و شهر تکاب مرکز ناحیه تکاب با نرخ رشد تقریبا صفر درصدی کمترین نرخ رشد را داشته است.

جدول شماره (۵): نرخ تغییرات زمانی توسعه کشاورزی و اندازه شهرها

شهر	میزان تولید ۱۳۸۵	میزان تولید ۱۳۹۰	نرخ تغییر جمعیت	نرخ تغییر توسعه	نرخ تغییر تولیدزراعت	نرخ تغییر تولید باغ	نرخ رشد جمعیت شهرها
ارومیه	۶۵۸۰۶۶	۱۰۵۰۸۷۷	۱۱۴,۴۴	۱۵۹,۶۹	۱۴۷,۳۲	۱۷۲,۲۹	۲,۷۴
اشنویه	۱۴۲۴۱۰	۳۴۹۸۰۰	۱۰۶,۸۳	۲۴۵,۶۳	۲۶۰,۵۰	۱۸۱,۳۹	۱,۳۳
بوکان	۲۶۹۷۵۱	۵۱۴۸۶۶	۱۱۳,۲	۱۹۰,۸۷	۱۸۴,۸۶	۴۲۱,۷۲	۲,۵۱
پیرانشهر	۱۲۳۳۷۴	۴۶۵۷۳۱	۱۱۸,۶۹	۳۷۷,۵۰	۳۴۶,۹۳	۱۲۱۹,۹۶	۳,۴۹
تکاب	۶۱۱۸۳	۱۰۳۱۲۲	۹۹,۹۹	۱۶۸,۵۵	۱۵۵,۴۳	۲۹۸,۵۰	۰,۰۰
چالدران	۴۵۸۵۵	۸۹۱۷۶	۱۰۷,۲۸	۱۹۴,۴۷	۱۹۳,۱۹	۴۸۵,۱۵	۱,۴۲
خوی	۲۶۶۵۹۸	۲۹۵۱۸۰	۱۱۰,۷۴	۱۱۰,۷۲	۱۰۵,۱۰	۲۰۹,۳۵	۲,۰۶
سردشت	۳۸۲۲۰	۶۲۱۴۱	۱۰۱,۳۱	۱۶۲,۵۹	۶۴,۳۹	۳۳۴,۲۱	۰,۲۶
سلماس	۲۴۰۰۹۶	۳۰۸۵۲۱	۱۰۲,۰۰	۱۲۸,۵۰	۱۰۴,۷۸	۱۹۲,۸۴	۰,۴۰
شاهین‌دژ	۱۲۱۳۴۴	۱۵۸۶۴۲	۱۱۰,۷۸	۱۳۰,۷۴	۱۲۵,۲۹	۱۹۶,۴۷	۲,۰۷
ماکو	۱۳۸۴۹۸	۱۱۰۰۶۳	۱۰۰,۴۵	۱۱۳,۴۳	۷۵,۶۸	۱۶۸۳,۴۳	۰,۰۹
مهاباد	۲۰۱۳۷۸	۳۲۴۳۵۵	۱۰۸,۴۶	۱۶۱,۰۷	۱۸۲,۹۰	۷۱,۶۸	۱,۶۴
میاندواب	۴۳۹۲۶۴	۷۲۸۰۸۶	۱۰۷,۸۲	۱۶۵,۷۵	۱۶۶,۷۴	۱۶۱,۰۵	۱,۵۲
نقده	۴۳۰۲۰۰	۵۶۶۹۱۰	۱۰۲,۸۸	۱۳۱,۷۸	۱۲۹,۷۳	۱۴۵,۸۲	۰,۵۷

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

د: توسعه کشاورزی و اندازه شهر

یافته‌های نشان می‌دهد، در مناطقی که توسعه کشاورزی و رشد تولیدات زراعی، باغی و دامی بالاتر بوده شهرها نیز از نرخ رشد جمعیتی بالایی برخوردارند. به عبارتی می‌توان گفت که با رشد اندازه شهرها کشاورزی نیز رشد داشته است و روابط متقابلی بین انها برقرار است و رشد هر یک از آنها بر رشد دیگری تأثیر داشته است. برای بررسی رابطه بین توسعه کشاورزی و رشد اندازه شهرها از آزمون آماری همبستگی پیرسون استفاده گردید. نتایج آزمون نشان می‌دهد که بین رشد شهرها و توسعه کشاورزی رابطه معنی داری وجود دارد. زیرا مقدار آماره آزمون برابر با ۰/۸۲۵ است و سطح معنی داری برآورد مدل برابر با ۰/۰۰۰ بوده که در سطح اطمینان ۹۵ درصد می توان گفت که این دو متغیر و تغییرات آنها بر همدیگر همبسته است و با توسعه کشاورزی اندازه شهرها نیز رشد خواهد یافت.

جدول شماره (۶) : رابطه همبستگی میان توسعه شهری و توسعه کشاورزی روستاهای حومه

		توسعه کشاورزی
اندازه شهرها	Pearson Correlation	.۸۲۵
	Sig. (۲-tailed)	.۰۰۰
	N	۱۷

برای بررسی درجه اهمیت مولفه های سازنده توسعه کشاورزی در توسعه شهرهای مراکز شهرستانها از مدل آماری رگرسیون استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره (۷) آمده است. از بین مولفه های توسعه کشاورزی، مقدار آماری یا درجه توسعه یافتگی باغات وارد مدل شد. ضریب اهمیت این مولفه در توسعه شهرها ۰/۸۹۷ است و بیانگر این امر می باشد که در توسعه شهرها تولیدات باغی روستاهای اطراف فرصتهای اقتصادی و سرمایه زیادی را در شهرها بوجود آورده و به تبع آن شهرها را برای جذب جمعیت بیشتر تحریک نموده است. زیرا بسیاری از صنایع موجود در شهرها صنایع غذایی بوده که از تولیدات باغی بعنوان مواد خام استفاده می کند و موجب انباشت سرمایه و ایجاد فرصتهای دیگر اقتصادی شده و شهرها را رشد می دهد. بر اساس نتایج مدل حدود ۸۹ درصد میزان اهمیت بخش کشاورزی در توسعه شهرها را توسعه تولیدات باغی تبیین می کند.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

جدول شماره (۷) : تأثیر توسعه مولفه‌های سازنده توسعه کشاورزی بر توسعه شهرها

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
۱	.۹۴۷a	.۸۹۷	.۸۶۲	۵۷۶۵۴,۶۹۹

مدل رگرسیون نشان می دهد که از بین مولفه های بخش کشاورزی در توسعه شهرها توسعه باغات و محصولات صنعتی به ترتیب با سطح معنی داری ۰/۰۰۳ و ۰/۰۴ رابطه مستقیم داشته و ضریب بتای درجه تأثیر گذاری نیز برابر با ۰/۸۵۵ و ۰/۴۴۸ بوده است به عبارتی ۸۵ درصد تأثیر گذاری توسعه کشاورزی در رشد شهرها سطح توسعه تولیدات باغی تعیین می کند.

روابط متقابل شهر و روستا را می توان در توسعه کشاورزی و اندازه شهر بررسی و تحلیل نمود و تأثیر هر یک را بر تحول دیگری سنجید. بر این اساس جهت سنجش توسعه کشاورزی روستاهای پیرامون شهرها بر توسعه اندازه شهر از آزمون رگرسیون استفاده شد. نتایج آزمون نشان می دهد که توسعه شهرها در رشد و توسعه کشاورزی از اهمیت بالایی برخوردار است. بطوریکه ضریب رگرسیونی R۲ با مقدار ۰/۶۸۰ این امر را تأیید می نماید. این مقدار نشان می دهد که در ۶۸ درصد توسعه اندازه شهر را توسعه کشاورزی تبیین می کند. بر این اساس در هر شهرستانی با میزان توسعه کشاورزی شهر نیز با آن رشد و توسعه داشته و خواهد داشت. به تبع آن با توسعه شهرها، توسعه کشاورزی نیز از طریق دسترسی به بازار شهری و فرصتهای اقتصادی مربوط به کشاورزی رشد و توسعه خواهد یافت.

جدول شماره (۸) : میزان تأثیر هر یک از بخشهای کشاورزی در توسعه شهرها

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
۱	(Constant)	۵۵۸۸,۲۹۹	۲۶۰۳۴,۴۳۷		.۲۱۵	.۸۳۴
	سطح توسعه دام	۱۱۳۲۶۵,۸۴۰	۱۶۷۲۵۴,۱۹۷	.۱۵۲	.۶۷۷	.۵۱۱
	سطح توسعه تولیدات زراعت	-۱۰۴۸۹۵,۸۳۱	۸۱۷۱۶,۳۷۰	.۱۸۳	۱,۲۸۴	.۲۲۳
	سطح توسعه تولیدات باغات	۵۷۵۸۷۰,۷۵۲	۱۵۲۴۷۸,۲۲۶	.۸۵۵	۳,۷۷۷	.۰۰۳
	سطح توسعه محصولات صنعتی کشاورزی	۲۰۵۶۸۲,۹۳۸	۱۴۱۷۲۷,۳۴۱	.۴۴۸	۲,۴۵۱	.۰۴۲

جدول شماره (۹) : اهمیت توسعه کشاورزی در توسعه شهر

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
۱	.۸۲۵a	.۶۸۰	.۶۵۹	۹۰۷۸۴,۲۷۴

برای بررسی میزان تأثیر توسعه کشاورزی در رشد اندازه شهرها از رگرسیون استفاده گردید. نتایج بدست آمده گویای این مطلب است ضریب تأثیر بدست آمده از مدل برابر با ۰/۸۲۵ است

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

که نشان می دهد، توسعه کشاورزی در روستاها ۸۶ درصد در رشد اندازه شهرها بصورت مستقیم با سطح معنی داری (۰,۰۰۰) تأثیرگذار بوده است.

جدول شماره (۱۰) : تأثیر توسعه کشاورزی بر توسعه شهر

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
۱	(Constant)	-۴۷۰۰۳,۸۸۱	۳۵۰۰۸,۳۱۹		-۱,۳۴۳	.۱۹۹
	سطح توسعه کشاورزی	۸۲۸۵۸۷,۷۵۹	۱۴۶۷۸۱,۵۷۵	.۸۲۵	۵,۶۴۵	.۰۰۰

تحول و رشد نرخ تغییرات زمانی توسعه کشاورزی با رشد و توسعه اندازه شهری بر خلاف نظریه و تئوری سرمایه داری بهره بری هانس بوبک که توسعه شهری را برابر با عقب ماندگی روستاها مشروط می‌کردند، همگام و هماهنگ است. در جایی که شهرها توسعه پیدا کرده‌اند کشاورزی نیز برابر با آن رشد و توسعه داشته است. عدم انطباق یافته‌های تحقیق با تئوری سرمایه داری بهره وری را می‌توان در تئوریهای روابط متقابل شهر روستا ریشه یابی کرد. بر اساس مفروضات تئوریهای روابط متقابل شهر و روستا، رشد و توسعه این دو سکونتگاه شرط لازم توسعه همدیگر است. شهرها خدمات مختلف اقتصادی و اجتماعی را برای توسعه روستاهای پیرامون و پسکرانه فراهم می‌کند و روستاها نیز تولیدات مازاد خود را به سوی شهرها گسیل می‌دارند. بنابراین شهرها نیز به روستاها وابسته هستند و نمی‌توانند مستقل از روستاها توسعه و رشد یابند. نتایج این تحقیق گویای این مطلب است (نتایج آزمون همبستگی با مقدار آماره ۰/۵۵۸ با سطح معنی داری ۰/۰۳۸) و آن را تائید می‌کند. با توجه به فرض؛ «رشد شهرها با گسترش صنایع انجام می شود»، می توان به این نتیجه دست یافت که علت توسعه و رشد شهرهای اذربایجان غربی توسعه کشاورزی روستاهای اطراف بوده است. زیرا روستاها با فراهم ساختن مواد خام صنایع شهری، موجب رشد اندازه آنها شده است. از کل صنایع موجود در شهرکهای صنعتی برخی مراکز شهرستانها[۱]؛ در ارومیه ۲۵ درصد، اشنویه ۵۷ درصد، بوکان ۱۸ درصد و به طور متوسط در کل استان نزدیک به ۳۰ درصد واحدهای تولیدی صنعتی شهرکهای صنعتی مراکز شهرستانها را صنایع غذایی تشکیل می‌دهد. البته اگر صنایع نساجی بر آن اضافه شود رقم بالاتری را نشان خواهد داد. این درحالی است که صنایع غذایی و نساجی

[۱] - اداره کل صنایع و معادن استان آذربایجان غربی ۱۳۹۰.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

نیروی کار بیشتری نسبت به سایر صنایع همچون فلزی بکار می گیرد. این صنایع قبل از هر چیز نیاز به مواد خام دارد و این باعث شکل گیری بازار برای تولیدات کشاورزی شده و منجر به توسعه کشاورزی در روستاهای پیرامون خود شده و توسعه کشاورزی نیز به نوبه خود باعث رشد اندازه شهرها گردیده است.

جدول شماره (۱۱) : رابطه نرخ تغییر در اندازه شهرها با تغییرات کشاورزی

		نرخ تغییر اندازه شهرها
نرخ توسعه کشاورزی	Pearson Correlation	.۵۵۸*
	Sig. (۲-tailed)	.۰۳۸
	N	۱۴

شکل شماره (۱) نشان می‌دهد که روند نرخ تغییر اندازه شهرها با روند کلی نرخ تغییر توسعه کشاورزی انطباق زیادی دارد و تنها در برخی شهرستانها همانند پیرانشهر توسعه کشاورزی نسبت توسعه اندازه شهری بالاتر بوده است در بقیه شهرستانها توسعه کشاورزی همگام با رشد اندازه شهر مرکزی شهرستانها بوده است. توسعه کشاورزی با نرخ رشد جمعیت شهرها نیز منطبق است و به جهت مقدار کمترین در شکل گویا نیست و می توان انطباق ان را با اعداد بهتر نمایان کرد.

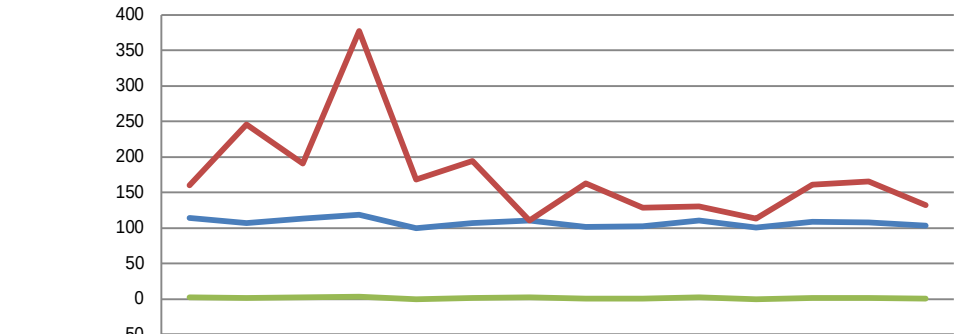

	ارومیه	اشنویه	بوکان	پیرانشهر	تکاب	چالدران	خوی	سردشت	سلماس	شاهین دژ	ماکو	مهاباد	میاندوآب	نقده
نرخ تغیرات جمعیت	114.4	106.8	113.2	118.7	99.99	107.3	110.7	101.3	102	110.8	100.5	108.5	107.8	102.9
نرخ تغیرات توسعه کشاورزی	159.7	245.6	190.9	377.5	168.6	194.5	110.7	162.6	128.5	130.7	113.4	161.1	165.8	131.8
نرخ رشد	2.735	1.329	2.511	3.486	-0	1.415	2.062	0.262	0.39	2.068	0.09	1.638	1.517	0.569

شکل شماره (۱): نرخ تغییرات اندازه شهر و نرخ تغییرات توسعه کشاورزی

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

۵) نتیجه گیری

توسعه کشاورزی دارای مولفه‌های مختلف می‌باشد که هرکدام بر مجموعه توسعه کشاورزی اهمیت ویژه‌ای دارد. یکی از این مولفه ها بازگشت سرمایه و ارزش افزوده به این بخش است که به تعاملات فضایی شهر بعنوان مرکز بازار محصولات کشاورزی و تبدیل محصولات کشاورزی به سرمایه مالی و روستاها بعنوان تولید کننده محصولات، وابسته است. میزان درآمد و ارزش افزوده بخش کشاورزی به دو عامل میزان تولید و بازار محصولات (اندازه شهرها) بستگی دارد. بررسی‌ها نشان می دهد که در میان شهرستانها شهرستان ارومیه با ۱۱۷۰۰۱ هکتار سطح زیر کشت در مقام اول و شهرستان ماکو با ۳۳۶۰ هکتار در جایگاه دوم قرار دارد. از نظر تولید شهرستان میاندوآب با ۶۰۴۸۴۷ تن در رتبه اول و شهرستان سردشت با ۱۵۶۵۲ تن تولید در رتبه آخر در میان شهرستانها قرار گرفته است. در بین شهرستانها، نقده با عملکرد ۱۳۴۰۹ تن در هکتار بهترین عملکرد را داشته و شهرستان تکاب با ۱۴۲۷ تن کمترین راندمان را داشته است. نتایج بررسی فوق نشان می دهد که تولید و راندمان تولید وابسته به سطح زیر کشت محصولات نیست بلکه نقش انسان و مدیریت منابع تولید در آن پر رنگتر از منابع طبیعی تولید است.

نتایج آزمون همبستگی با مقدار آماره ۰/۵۵۸ با سطح معنی داری ۹۵ درصد روابط متقابل توسعه کشاورزی پیرامون و اندازه شهر را تائید می کند. با توجه به فرض؛ «رشد شهرها با گسترش صنایع انجام می شود»، می توان به این نتیجه دست یافت که علت توسعه و رشد شهرهای اذربایجان غربی توسعه کشاورزی روستاهای اطراف بوده است. زیرا روستاها با فراهم ساختن مواد خام صنایع شهری، موجب رشد اندازه آنها شده است. از کل صنایع موجود در شهرکهای صنعتی برخی مراکز شهرستانها؛ در ارومیه ۲۵ درصد، اشنویه ۵۷ درصد، بوکان ۱۸ درصد و بطور متوسط در کل استان نزدیک به ۳۰ درصد واحدهای تولیدی صنعتی شهرکهای صنعتی مراکز شهرستانها را صنایع غذایی تشکیل می‌دهد.

بنابراین تحول و رشد نرخ تغییرات زمانی توسعه کشاورزی با رشد و توسعه اندازه شهری بر خلاف نظریه و تئوری سرمایه‌داری بهره بری هانس بوبک که توسعه شهری را برابر با عقب ماندگی روستاها مشروط می کردند، همگام و هماهنگ می باشد. در جایی که شهرها توسعه

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

پیدا کرده‌اند کشاورزی نیز برابر با آن رشد و توسعه داشته است. عدم انطباق یافته‌های تحقیق با تئوری سرمایه‌داری بهره‌وری را می‌توان در تئوری‌های روابط متقابل شهر روستا ریشه‌یابی کرد. بر اساس مفروضات تئوری‌های روابط متقابل شهر و روستا، رشد و توسعه این دو سکونتگاه شرط لازم توسعه همدیگر است. شهرها خدمات مختلف اقتصادی و اجتماعی را برای توسعه روستاهای پیرامون و پسکرانه فراهم می‌کند و روستاها نیز تولیدات مازاد خود را بسوی شهرها گسیل می‌دارند. بنابراین شهرها نیز به روستاها وابسته هستند و نمی‌توانند مستقل از روستاها توسعه و رشد یابند.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

۶) منابع

- اداره کل جهاد کشاورزی استان آذربایجان غربی، (۱۳۹۰)، واحد آمار و اطلاعات.
- اداره کل صنایع و معادن استان آذربایجان غربی، (۱۳۹۰)، واحد آمار صنایع و معادن.
- آسایش، حسین، (۱۳۷۵)، **برنامه‌ریزی روستایی در ایران**، انتشارات دانشگاه پیام نور.
- اکبری، صادق و سعید معیدفر، (۱۳۸۴)، **مناسبات روستا - شهر و دلایل توسعه نیافتگی ایران در دوره قاجار**، نشریه علمی -پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، دوره جدید، سال سوم، شماره ۶ و۷. تهران.
- پاپلی یزدی، محمد حسین، (۱۳۸۲)، **نظریه‌های شهر و پیرامون**، انتشارات سمت، تهران.
- جبل عاملی، مجید، (۱۳۸۹)، **کشاورزی پایدار؛ راهکار مؤثر در افزایش بازدهی انرژی و هدفمندی یارانه‌ها**، فصلنامه احیاء، شماره ۳۳.
- حکمت نیا، حسن و میر نجف موسوی، (۱۳۹۰)، **کابرد مدل در جغرافیا با تأکید در برنامه ریزی شهری**، انتشارات علم نوین، یزد.
- دولفوس، اولیویه، (۱۳۷۰)، **تحلیل جغرافیایی**، ترجمه سیروس سهامی، نشر نیکا، مشهد.
- رضوانی. علی اصغر، (۱۳۷۷)، **روابط متقابل شهر و روستا با تأکید بر ایران**، انتشارات دانشگاه پیام نور.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و علی موحد، (۱۳۷۷)، **عملکردهای شهری در توسعه روستایی از دیدگاه یوفرد؛ مورد بخش زواره**، مجله مدرس، شماره ۸، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- رهنمایی، محمد تقی، (۱۳۷۳) **دولت و شهر نشینی، نقدی بر نظریه های شهر قدیم سرمایه داری هانس بوبک**، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳۲. مشهد.
- سعیدی، عباس، (۱۳۸۵)، **مبانی جغرافیای روستایی**، انتشارات سمت، تهران.
- شکویی، حسین، (۱۳۷۳)، **دیدگاههای نو در جغرافیای شهری**، جلد اول، انتشارات سمت.تهران.
- شکویی، حسین و اشرف السادات باقری، (۱۳۷۷)، **کارکرد شهرهای میانی در توسعه ناحیه‌ای، نجف آباد و خمینی شهر**، فصلنامه مدرس، شماره ۸۸. تهران.
- ضرابی، اصغر و حسین پورقیومی و یاسر زارعی، (۱۳۹۰)، **روابط اقتصادی شهر و روستا**، آموزش رشد جغرافیا، دورهٔ بیست و پنجم، شمارهٔ ۴.
- مرکز آمار ایران، (۱۳۸۵)، **نتایج تفصیلی سرشماری استان آذربایجان غربی**.
- مرکز آمار ایران، (۱۳۹۰)، **نتایج سرشماری عمومی استان آذربایجان غربی**.
- معید فر، سعید و صادق اکبری، (۱۳۸۵)، **مناسبات روستا با شهر و اثرات توسعه ای آن، مطالعه موردی: شهرستان ساوجبلاغ**، نشریه علوم جغرافیایی، جلد ۶ شماره، ۸ و۹.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]

- ملور، ویلیام جان، (۱۳۸۳)، **توسعه کشاورزی در ایران: تعامل هــدفها و راهبردهــا**، ترجمــه مؤسســه پژوهشهای برنامه ریزی و اقتصادکشاورزی، اقتصادکشاورزی و توسعه، سال دوازدهم، شماره ۴۵.
- Cecilia, Tacoli, (۲۰۰۲), **Changing Rural-Urban Interactions in Sub-Saharan Africa and Their Impact on Livelihoods**: a summary, International Institute for Environment and Development (IIED)۳ Endsleigh Street, London WC۱H ۰DD, United Kingdom, Website: www.iied.org.
- Cecillia,Tacoli, (۲۰۰۴), **Rural-Urban Linkages and Pro-poor Agricultural Growth**: Prepared for Helsinki workshop.
- Clark.David(۲۰۰۰), **Urban World/Global City**, Routtlecleg, London.
- Friedmann, J., (۱۹۷۲), **A General Theory of Polarizd Development**, in Hansen, N.M.(ed)Growth center regional economic development. Macmillan Co. Ltd.
- Noldy,Tuerah, (۱۹۹۷), **Rural-Urban Linkages and Development: a Case Study of North Sulawesi**, Indonesia, PH.D. Thesis,University of British Columbia.
- Wheeler. James & Peter Muller, (۱۹۸۶), **Economic Geography**, john. Wiley & Sons, inc,Canada.

[Downloaded from c4i2016.khu.ac.ir on 2024-04-20]